

ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З НІМЕЧЧИНОЮ ТА АВСТРО-УГОРЩИНОЮ ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНСТВА П. СКОРОПАДСЬКОГО

Стаття розкриває історію двосторонніх відносин між Україною, Німеччиною та Австро-Угорщиною за часів гетьмана П. Скоропадського. Акцент робиться на діяльності дипломатичних представників австро-німецького блоку, а також на висвітленні двосторонньої торговельно-економічної співпраці відповідно до підписаної Брестської угоди та торговельних договорів.

Ключові слова: Українська Держава; Німеччина; Австро-Угорщина; Гетьманат; П. Скоропадський; дипломатичний представник; посол; двосторонні відносини

Однією з провідних тематик сучасної української історіографічної науки є дослідження двосторонніх відносин України з країнами Європи у період національно-визвольних змагань, серед яких на особливу увагу заслуговують саме відносини з Німеччиною та Австро-Угорщиною на ґрунті умов Брестської угоди, підписання якої дало можливість нашій державі набути всіх прав та обов'язків суб'єкта міжнародного права.

Аналізуючи двосторонні дипломатичні відносини між Україною, Німеччиною й Австро-Угорщиною за часів П. Скоропадського, нами було з'ясовано, що на сьогодні лише питання розвитку української дипломатичної мережі за кордоном у сучасній історіографічній науці є, у певній мірі, достатньо висвітленим. Наприклад, ґрунтовними є монографічні дослідження В. Соловйової [12], І. Дацківа [4], Д. Веденєєва та Д. Будкова [2], які на основі широкого кола документальних матеріалів висвітлюють складний процес становлення та діяльності українських дипломатичних представництв УНР доби Центральної ради та Директорії, періоду Гетьманату П. Скоропадського, розкривають становлення й основні напрями діяльності

українських посольств і надзвичайних дипломатичних місій у країнах Європи.

Окремо потрібно виділити праці, які присвячені висвітленню економічного аспекту двосторонньої співпраці України з країнами Четверного союзу. П. Притуляк [11], на основі багатого фактичного матеріалу, проаналізував характер фінансових проблем українсько-німецьких відносин. До подібного роду робіт належать і праці П. Гай-Нижника [3], який розглянув міжнародні фінансові угоди Гетьманату з відповідними країнами, та М. Несука [7], що проаналізував мирні угоди між УНР, Німеччиною й Австро-Угорщиною, територіальні проблеми у Галичині, на Волині та Підляшші.

У той же час, що стосується питання наявності іноземних дипломатичних представництв країн Четверного союзу на теренах України у зазначений період, то воно на сьогоднішній день належить до маловивчених проблем. Однак, деякі аспекти визначеної теми дослідження знайшли своє відображення у роботах сучасних дослідників, які автор статті неодноразово згадував у своїх роботах.

З приходом до влади в Україні 29 квітня 1918 р. гетьмана П. Скоропадського, одним з

основоположних напрямів його зовнішньо-політичної діяльності стала співпраця з країнами австро-німецького блоку, яка випливала з потреби домогтися здійснення положень Брестського миру – практично єдиного на той час міжнародно-правового акта України, завдання підтримання лояльності до гетьманату австро-німецької окупаційної влади, від якої вирішальною мірою залежала зовнішня безпека держави, а також однотипності певних засад внутрішньополітичного ладу з монархічними режимами Німеччини й Австро-Угорщини [2, с. 95]. «Відносини з цими країнами були основними питаннями не лише нашої закордонної політики, але й питаннями нашого існування як держави» [2, с. 65], писав голова міжнародного відомства гетьманату Д. Дорошенко у 1918 р.

У той же час, аналізуючи реальну позицію Німеччини до України, Д. Дорошенко зазначав, що у «німецьких урядових колах взагалі не було єдиної, строго зазначеної лінії політики щодо України». Певна частина німецьких політиків та економістів висувала концепцію існування суверенної України в орбіті німецького впливу на Сході, як протизвагу Росії та широкий ринок для німецької промисловості. Однак офіційна політика розглядала взаємини з гетьманом лише як тимчасову комбінацію та джерело для постачання. Не бажаючи бачити Україну соборною, перешкождали об'єднанню всієї її території в єдине ціле й обмежували міжнародні контакти України з державами Згоди і нейтральними країнами [2, с. 95-96].

Відповідною була і позиція Австро-Угорщини, яка, виснажена війною, перед загрозою тотального голоду в країні, під тиском своїх союзників пішла на підписання угоди у Бресті. Проте, надалі керівництво Австрії відмовлялося ратифікувати положення цієї угоди про створення Коронного краю, а потім взагалі ліквідувало цю таємну статтю в інтересах Польщі [2, с. 96].

Відносини між Україною, Німеччиною й Австро-Угорщиною здійснювалися шляхом двосторонніх дипломатичних відносин на рівні послів. Велике значення для розвитку цих відносин мала подорож до Берліна П. Скоропадського та голови уряду Ф. Лизогуба у вересні 1918 р. У результаті, вже 2 червня 1918 р. німецький посол барон фон

Мумм та австро-угорський граф Форґач у Києві вручили уповноважувальні документи гетьману Української Держави. У посольських грамотах послали «з доручення своїх урядів потверджують признання нового державного ладу України і висловлюють бажання вступити з українським урядом у ділові зносини» [8].

Таким чином в Україні почали діяти німецьке й австро-угорське посольства. Німецьку дипломатичну установу репрезентували: барон фон Мумм, радник посольства граф Беркен, генеральний консул у Києві фон Тіль. У свою чергу Австро-Угорщина була представлена графом Форґачем, який очолив посольство, радником князем Фюстенбергером і військовим аташе генералом фон Спанокі [11, с. 130].

Окрім того, була представлена і консульська мережа цих країн на теренах України. Так, у відповідності до повідомлення Міністерства закордонних Справ України від 26 жовтня 1918 р. до Міністерства внутрішніх справ німецькі консульські установи були встановлені в Одесі (генеральний консул Онсейт), Миколаєві (генеральний консул Штоббе), Харкові (генеральний консул Краузе) та Катеринославі (консул Вейземан) [13, арк. 27]. У свою чергу австро-угорські – у Києві, Харкові й Одесі [1, с. 305–321].

Порівнюючи двосторонні відносини України з Німеччиною та відносини її з Австро-Угорщиною, варто зазначити, що співпраця з першою була набагато активнішою. Дипломатичні українсько-австро-угорські зв'язки не одержали такого розвитку, оскільки, по-перше, весь час гальмувалися Австро-Угорщиною, яка будучи незадоволеною виконанням Україною положень Брестської угоди щодо постачання продовольства для австро-угорського населення та сировини для своєї індустрії, шукала приводу для порушення питання щодо перегляду умов цієї угоди [12, с. 132]. А по-друге, створення великої, сильної України, не входило в інтереси Австро-Угорщини, яка не хотіла втратити Східну Галичину та Буковину чи «в усякім разі мати у себе серйозну українську іреденту». Однак складне економічне становище у країні – «перспектива голоду і внутрішнього розвалу – примушували Австрію йти на мир і не тільки визнати самостійну

Україну, але ще й погодитись на таємний договір про поділ Галичини» [5, с. 358].

Пріоритетним у діяльності німецьких дипломатичних і консульських представників були торговельно-економічні та політичні питання. Так, вже 26 березня 1918 р. зовнішньополітичне відомство Німеччини у телеграмі до німецького посла у Києві фон Мумма наголошувало, що головною метою перебування німецьких військ в Україні є забезпечення хлібного експорту з України до Центральних держав і це необхідно покласти в основу взаємовідносин з українським урядом [6]. Відповідно Рада народних міністрів УНР ухвалила рішення про створення Державної комісії з товарообігу, до складу якої увійшли М. Порш, С. Остапенко, І. Фещенко-Чопівський, К. Мацієвич, П. Винниченко й ін.

А 23 квітня 1918 р. між сторонами були укладені Економічний договір (терміном до 31 липня 1918 р.) та Господарська угода (від 10 вересня 1918 р. терміном до 30 червня 1919 р.) про поставки Центральним державам великих обсягів зерна, фуражу, олії, м'яса, цукру й інших продовольчих товарів, залізної, марганцевої руд, деревини тощо. Так, наприклад, лише зернових українська сторона повинна була надати 60 млн. пудів, що становило 20% від загального запасу. В обмін Німеччина й Австро-Угорщина зобов'язувались забезпечити Україні постачання вугілля, нафти, нафтопродуктів, сільськогосподарських машин, техніки й ін. [12, с. 127–128].

Окрім того, під час зустрічей з міністром земельних справ і харчування Української Народної Республіки М. Ковалевським і головою Ради народних міністрів УНР В. Голубовичем Мумм фон Шварценштейн висловлював побажання щодо відновлення приватної власності на землю, необхідності зміни соціально-економічної політики УЦР [6].

Проте, подальша практика виконання Українською Державою взятих на себе зобов'язань щодо заготівлі продуктів для експортування їх країнам німецько-австрійського блоку показала, що Україна неспроможна виконувати їх у повному обсязі. Протягом 1918 р. вони були виконані лише на 20 % [12, с. 129]. Тому, 2 квітня Мумм фон Шварценштейн надіслав листа В. Голубови-

чу, в якому висловлював невдоволення зливом заходів щодо заготівлі продуктів.

15 травня 1918 р. обидві країни ратифікували українсько-німецьку фінансову угоду, згідно з якою Україна надавала Німеччині й Австро-Угорщині позику у сумі 400 млн. карбованців для вирішення важливого питання платіжних засобів в Україні. З цього приводу німецький посол у Києві Мумм фон Шварценштейн у своєму донесенні до МЗС Німеччини писав: «Під час переговорів у справах валюти й державного емісійного банку ми виходили з усвідомлення того факту, що засаднича політична ідея виплекати Україну як максимально незалежну від Росії державу має позначитися також на валютній царині, оскільки валюта належить до найважливіших факторів, які визначають ступінь залежності чи незалежності країни. Якщо, попри національні інтереси України, на її території залишиться в обігу російський рубль, то незалежність України від Росії буде піддано сумніву. Запровадження власної, незалежної від російського рубля, валюти забезпечуватиме тривалість відділення України від Росії» [6].

Проте, насправді Берлін намагався відтягнути виведення з обігу в Україні російського рубля, оскільки Німеччина мала значні активи у російських рублях, отриманих від Москви в якості репарацій. Подальша орієнтація Німеччини на рубль була принциповою проблемою українсько-німецьких відносин, оскільки карбованець опинився під загрозою знецінення. Гострою проблемою стало визначення обмінного курсу карбованця до марки. Загалом Україні вдалося змусити Німеччину підтримувати твердий курс карбованця до марки й обмежити обіг російського рубля. У Німеччини навіть виник дефіцит української валюти, який можна вважати одним з факторів, що призвели до невиконання німецьких планів закупівель в Україні [10].

У той же час, найбільш проблематичними були відносини між країнами у питаннях військового будівництва. Німеччина з власних міркувань категорично виступала проти формування Збройних сил Української Держави, зазначаючи, «що б зашкодило Вашому урядові – не дозволимо, а відносно Ваших північних кордонів Ви можете бути спокійними: ми не допустимо більшовиків» [5,

с. 356]. Тому, виходячи з цього, 7 вересня 1918 р. до барона фон Мумма з вербальною нотою звертався голова Ради міністрів УНР, з проханням посприяти вирішенню питання захисту українського населення у Московії, які піддавалися арештам і розстрілам на підставі однакового звинувачення. Саме А. Мумм мав звернутися до німецького уряду з тим щоб «...високе правительство вжило весь свій високий авторитет по захисту невинних українців...» і щоб «українці, як дружня німецькому уряду нація, мали такі ж права як і німці» [9].

Переконавшись, що проблему військового будівництва з німецьким командуванням у Києві розв'язати не вдасться, гетьман поставив завдання перед Міністерством закордонних справ перенести центр ваги українсько-німецьких переговорів з цього питання до Берліна. У серпні 1918 р. з офіційним візитом у Німеччині побував Прем'єр-міністр Ф. Лизогуб, який домовився про надання Німеччиною кредиту, подальшого розвитку взаємної торгівлі й підтримки України у територіальних проблемах з сусідніми державами. Щоправда, переговори про розгортання збройних сил не досягли успіху.

Внаслідок активної діяльності керівництва зовнішньополітичних відомств Української держави та Німеччини на початок вересня був підготовлений візит гетьмана П. Скоропадського до Берліна та його зустріч і переговори з імператором Вільгельмом Другим і рейхсканцлером Г. Гертлінгом. Це була перша в історії української державності подібна дипломатична акція. Прибувши до столиці Німеччини 4 вересня, П. Скоропадський прийняв усі належні протокольні почесті як глава держави та провів низку переговорів з вищим керівництвом. Тоді ж імператор нагородив гетьмана України орденом Великого Хреста Червоного Орла. Пізніше гетьман писав у спогадах, що вони обговорили найважливіші проблеми України: державні кордони, майбутнє Криму та Чорноморського флоту, підтримку Німеччиною державотворчих зусиль його уряду. За участю фактичного Верховного головнокомандувача генерала піхоти Еріха Людендорфа, було досягнуто кілька угод з військових питань, зокрема будівництва української армії. Загалом під час візиту 4–18 вересня 1918 р.

П. Скоропадський успішно розв'язав низку проблем: погодив лінію українсько-російського кордону (зауважимо, що німецькі війська окупували частину російської території, що прилягала до України, зокрема Дон), визнання Криму автономною частиною Української Держави, виділення Україні частини Чорноморського флоту: лінкора, крейсера, 11 есмінців, кількох підводних човнів тощо [5, с. 355–356].

Після зречення гетьмана Скоропадського та ліквідації Української Держави до влади прийшла Директорія, яка відновила Українську Народну Республіку.

У грудні 1918 р. Німеччина *de facto* визнає Директорію, проте німецько-українські контакти майже припиняються до початку 1919 р. Нової актуалізації вони зазнають у зв'язку з німецько-польським конфліктом. Берлін повертається до своєї української політики, розглядаючи українську державу як засіб впливу на Антанту та Польщу. Версальський договір кладе край цій політиці, зобов'язуючи Берлін відмовитись від Брестських угод. Але і після цього Німеччина продовжує виконувати свої фінансові зобов'язання перед Україною, маючи на меті послаблення Польщі.

Проте, на місцях між українськими урядовими інституціями та німецьким командуванням ситуація була досить напруженою. Так, від 23 січня 1919 р. до німецького посольства в Україні надійшло повідомлення про непорозуміння між вище названими представниками, які трапилися у Миколаєві, куди з метою вирішення даної ситуації був направлений уповноважений представник українського уряду Олександр Кривцов, колишній генеральний консул у Москві [13, арк. 22]. Були й непоодинокі випадки, коли вороже ставлення переростало у кровопролитне. Яскравим прикладом може послугувати знайдена архівна справа щодо вбивства Фрідріха Макса Зіккерта – німецького солдата з першої роти, який був застрелений [13, арк. 34]. У результаті розслідування було з'ясовано, що «трагічний випадок з німецьким солдатом Зіккертом не був наслідком непорозуміння, або сліпого випадку, лиш внаслідок ворожого ставлення до німецьких солдат, які зайняли жобніри відділу Петлюри – заохочені ще некоректним поведінням невідомого

старшини цього відділу, якого солдати виконали убийство на Зіккерті» [13, арк. 45]. Надалі повідомлялося, що «за порушення порядку, спричиненого відділом війська, яке власне повинно стояти на сторожі права і порядку – поминувши вже порушення міжнародної умови, яку заключила Українська Директорія з німецьким командуванням. Вона справді в деталях не звісна МЗС, але поодинокі пункти певно зміряють до забезпечення життя солдат Німецької держави на території України. ... Доведено вину Української Держави – то вні всякого сумніву вдові по загиблому Зіккерті належить винагородження від Української Держави, при чому МЗС не входить в висоту вимірення винагородження [13, арк. 45].

Дипломатія Директорії була спрямована на створення широкої європейської коаліції за участю країн Антанти та Німеччини для підтримки України у боротьбі з більшовиками. Особливо сприятливі обставини для цього склалися в умовах польсько-радянської війни.

Загалом, українській дипломатії так і не вдалося організувати спільну підтримку Антанти та Німеччини в антибільшовицькій боротьбі військ Директорії УНР. Одним з важливих факторів неефективності української дипломатії був розпад українських державних структур в еміграції й утворення кількох паралельних представницьких інсти-

туцій. Військова поразка Директорії призвела до остаточного краху її дипломатії. Контактуючи водночас з Директорією, гетьманською групою й урядом Раковського, Берлін тримався політики нейтралітету, визнаючи незалежність України та не визнаючи жоден з її урядів. Наприкінці 1920 р. окреслилась тенденція до зближення Німеччини з радянською Україною [10].

Отже, підводячи підсумок, варто зазначити, що з приходом до влади в Україні уряду гетьмана П. Скоропадського пріоритетним напрямом зовнішньої політики нашої держави стала співпраця з країнами Четвертого союзу, серед яких значна увага приділялася відносинам з Німеччиною й Австро-Угорщиною. Проте, саме з Берліном склалися більш активні дипломатичні відносини та ділове співробітництво як у політичній, так і в економічній сферах. Україна досягла певного успіху у використанні могутності та впливу Німеччини для розв'язання важливих проблем державного будівництва: міжнародного визнання, забезпечення незалежності, захисту, справедливого погодження кордонів з урахуванням соборності етнічних українських земель. З приходом Директорії двосторонні німецько-українські контакти майже припиняються. Лише на початку 1919 р. вони набирають нового витка, проте вже не такого потужного як колись.

Список використаних джерел

1. Агстнер Р. Про цісарів, консулів і купців. Австрія і Україна 1785-2010. Wien-Berlin: Lit Verlag GmbH&Co. KG, 2011. 409 с.
2. Веденєєв Д. В. Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної служби Української держави. 1917-1923 рр. Київ : К.І.С., 2006. 312 с.
3. Гай-Нижник П. П. Фінансова політика уряду Української Держави гетьмана П. Скоропадського (29.04-4.12.1918): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2000. 228 с.
4. Дацків І. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів. 1917-1923 рр.: Монографія. Тернопіль: Астон, 2009. 520 с.
5. Дацків Б. І. Здобутки дипломатії гетьманату Павла Скоропадського // Збірник наукових праць НДІУ. Т. XXIII, С. 349-367.
6. Кулинич І. М., Кривець Н. В. Мумм фон Шварценштайн // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2010. С. 128.
7. Несук М. Драма вибору. Відносини України з Центральними державами у 1917-1918 рр. Київ: Політична думка, 1999. 274 с.
8. Нова Рада. 1918. 4 червня/22 травня.
9. Нова Рада. 1918. 20/7 вересня.
10. Перепада В. В. Еволюція українсько-німецьких відносин в умовах першої світової війни та української революції: Автореф. дис.... канд. істор. наук: 07.00.01. «Історія України» / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2005.

11. Притуляк П. Україна і Брестський мир: від підписання до виконання (1917–1918 рр.) / Київський національний торговельно-економічний ун-т. Київ, 2004. 217 с.
12. Соловйова В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр.: Монографія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2006. 394 с.
13. Центральний держархів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 18.
14. ЦДАВО України. Ф.3696. оОп.1. Спр.104.

L. Vovchuk,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
Department of International Relations and Foreign Policy,
Petro Mohyla Black Sea National University

THE RELATIONS OF UKRAINE WITH GERMANY AND AUSTRO-UGORSHCHYNOY FOR THE CHARACTERS OF P. SKORROPADSKY'S GUESTNAM

One of the leading topics of contemporary Ukrainian historiographical science is the study of the bilateral relations between Ukraine and European countries during the period of national liberation competitions, among which the relations with Germany and Austria-Hungary on the basis of the conditions of the Brest agreement deserve special attention, the signing of which gave our state the opportunity to acquire all rights and obligations of the subject of the international law.

Relations between Ukraine, Germany and Austria-Hungary were carried out through bilateral diplomatic relations at the ambassadorial level. From June 1918, the German and Austro-Hungarian embassies began to operate in Ukraine. In addition, the consular network of these countries on the territory of Ukraine was also presented. Comparing Ukraine's bilateral relations with Germany and its relations with Austria-Hungary, it should be noted that cooperation with the former was much more active. Ukraine has achieved some success in using the power and influence of Germany to solve important problems of state building: international recognition, ensuring independence, protection, and fair harmonization of borders, taking into account the unity of ethnic Ukrainian lands. With the advent of the Directory, bilateral German-Ukrainian contacts are almost stopped. And only in the beginning of 1919 they are going a new turn, but not as powerful as ever.

Key words: *Ukrainian State; Germany; Austria-Hungary; Hetmanate; P. Skoropadsky; diplomatic representative; ambassador; bilateral relations.*

Рецензенти: *Сінкевич Є. Г.*, д-р іст. наук, професор;
Шевчук О. В., д-р політ. наук, професор.

© Вовчук Л. А., 2017

Дата надходження статті до редколегії 23.08.2017